

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1942

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

FRIEDRICH NIETZSCHE

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ (Συνέχεια)

Γέννηση τῶν ἐμφύχων. Ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς ἔγκειται στή ζωοποιό της δύναμη· αὐτή κινεῖ τὰ ἔμψυχα ὄντα. Ἡ σκέψη εἶναι μιὰ κίνηση. Ἡ ψυχὴ, λοιπόν, πρέπει νὰ εἶναι καμωμένη ἀπὸ τὴν πιὸ εὐκίνητη ὕλη, ἀπὸ λεπτότατα ἄτομα, λεία καὶ σφαιροειδῆ (ἀπὸ φωτιά) (1). Τὰ ἄτομα αὐτὰ τῆς φωτιάς εἶναι περιχυμένα σ' ὄλο τὸ σῶμα· ἀνάμεσα σ' ὄλα τὰ σωματικά ἄτομα παρτίθεται ἓνα ἄτομο ψυχῆς. Κινοῦνται ἀδιάκοπα. Ἐξ αἰτίας τῆς ἐλαφρότητας καὶ τῆς εὐκινήσιας τους κινδυνεύουν ν' ἀποσπασθοῦν ἀπ' τὸ σῶμα ἀπὸ τὸν περιβάλλοντα ἀέρα. Ἀπ' αὐτὸ μᾶς προφυλάττει ἡ ἀναπνοή, ποὺ μᾶς φέρνει ἀδιάκοπα ἀπὸ τὰ ἔξω νέα ἄτομα φωτιάς καὶ ψυχῆς γιὰ ν' ἀντικαταστήσουν τὰ χαμένα ἄτομα, καὶ ποὺ συμπίεζει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σώματος ἐκεῖνα ποὺ θάξελαν νὰ διαφύγουν. Ἄν ἡ ἀναπνοὴ σταματήσῃ, τὸ ἐσω-

τερικὸ πῦρ διαφεύγει. Συνέπεια, ὁ θάνατος (2). Αὐτὸ δὲν γίνεται σὲ μιὰ στιγμή· μπορεῖ νὰ συμβῆ ἡ ζωὴ νὰ ἀναγεννηθῆ μετὰ τὴν ἐξαφάνιση ἑνὸς μέρους τῆς ψυχῆς (3). Ὁ ὕπνος—θάνατος κοτ' ἐπίφραση.

Θεωρία τῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεων (4). Ἡ ἐπαφὴ δὲν εἶναι ἄμεση, γίνεται διὰ μέσου τῶν ἀποροῶν. Αὐτὲς εἰσχωροῦν στὸ σῶμα διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ διαχύνονται

(1) Ἄριστ. περὶ ἀναπν. 4. 471,30 [Δημ. Α. 105 (370,2)]: Δ. δ' ὅτι μὲν ἐκ τῆς ἀναπνοῆς συμβαίνει τι τοῖς ἀναπνεύουσι λέγει, φάσκων κωλύειν ἐκθλίβεσθαι τὴν ψυχὴν· οὐ μὲντοι ὡς τούτου γ' ἕνεκα ποιήσασαν τοῦτο τὴν φύσιν οὐδὲν εἰρηκεν· ὄλωσ γὰρ ὡσπερ καὶ οἱ ἄλλοι φυσικοὶ, καὶ ὁστος οὐδὲν ἄπτεται τῆς τοιαύτης αἰτίας λέγει δ' ὡς ἡ ψυχὴ καὶ τὸ θερμὸν ταυτὸν, τὰ πρῶτα σχήματα τῶν σφαιροειδῶν, συγκρινομένων οὖν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ περιέχοντος ἐκθλίβοντος, βοήθειαν γίνεσθαι τὴν ἀναπνοὴν φησιν. ἐν γὰρ τῷ ἀέρι πολὺν ἀριθμὸν εἶναι τῶν τοιούτων ἃ καλεῖ ἐκεῖνος κοῖν καὶ ψυχὴν· ἀναπνεύοντος οὖν καὶ εἰσιόντος τοῦ ἀέρος συνείσιόντα ταῦτα καὶ ἀνείργοντα τὴν θλίψιν κωλύειν τὴν ἐνοῦσαν ἐν τοῖς ζωοῖς διέναι ψυχὴν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἀναπνεῖν καὶ ἐκπνεῖν εἶναι τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀποθνήσκειν· ὅταν γὰρ κρατῆ τὸ περιέχον συνθλίβον καὶ μηκέτι θύραθεν εἰσιὸν δύνηται ἀνείργειν, μὴ δυναμένου ἀναπνεῖν, τότε συμβαίνει τὸν θάνατον τοῖς ζωοῖς· εἶναι γὰρ τὸν θάνατον τὴν τῶν τοιούτων σχημάτων ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον ἐκ τῆς τοῦ περιέχοντος ἐκθλίψεως. » (Π.τ.Μ.)

(2) Δημοκ. 8.1 (385,4): « οὐδὲ γὰρ ὁ θάνατος ἦν ἀδόσβεσις, ὡς ἔοικε, τῆς συμπάσης ζωῆς τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅπῃ μὲν πληγῆς τινος ἴσως καὶ τραύματος παρῆτο, τῆς δὲ ψυχῆς οἱ περὶ τὸν μυελὸν ἕμενον ἐπιθεσμοὶ κατερριζώμενοι καὶ ἡ καρδία τὸ ἐμπόρευμα τῆς ζωῆς εἶχεν ἐγκείμενον τῷ βάθει· καὶ τούτων μενόντων αὐθις ἀνεκτέσαστο τὴν ἀπεσθηκυῖαν ζωὴν ἐπιτήθειον πρὸς τὴν ψύχωσιν γενομένου » (Π.τ.Μ.)

(3) Ὁ Νίτσε στὸ κεφάλαιο τοῦτο συνοψίζει βραχύτατα ὅσα ἀναλυτικώτατα ἐκθέτει περὶ αἰσθήσεων κατὰ Δημόκριτον ὁ Θεόφραστος. Στὰ *Fragmente der Vorsokratiker* τοῦ Diels ἡ ἀνάλυση αὐτῆ ἀπασχολεῖ τὸ κεφάλαιο 135 [Δημ. Α. 135 (373,18—379,16)] (Σ.τ.Μ.).

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

(1) Διογ. ΙΧ, 44 [Δημ. Α. 1. (352,26)]... εἶναι γὰρ καὶ ταῦτα (πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν) ἐξ ἀτόμων τινῶν συστήματα· ὅπερ εἶναι ἀπαθῆ καὶ ἀναλλοίωτα διὰ τὴν στερότητα, τὸν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἐκ τοιούτων λείων καὶ περιφερῶν δοκῶν συγκεκρίσθαι, καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοίως. » Ἐπίσης: Ἄριστ. περὶ ψυχῆς Α.Ζ. 204,27 [Δημ. Α. 101 (369,16)]: οὐ μὴν παντελῶς γ' ὡσπερ Δ. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπλῶς ταυτὸν ψυχὴν καὶ νοῦν... (405,5) ἔδοξε τίσι πῦρ εἶναι· καὶ γὰρ τοῦτο λεπτομερέστατόν τε καὶ μάλιστα τῶν στοιχείων ἀσώματον, ἔτι δὲ κινεῖται τε καὶ κινεῖ τὰ ἄλλα πρῶτως· Δ. δὲ καὶ γλαφυρωτέρως εἰρηκεν ἀποφηνάμενος, διὰ τί ταύτων ἑκάτερον· ψυχὴν μὲν γὰρ εἶναι ταῦτόν καὶ νοῦν. τοῦτο δ' εἶναι τῶν πρῶτων καὶ ἀδαιριέτων σωμάτων, κινητικὸν δὲ διὰ μικρομέρειαν καὶ τὸ σχῆμα· τῶν δὲ σχημάτων εὐκινήτοτατον τὸ σφαιροειδές λέγει· τοιοῦτον δ' εἶναι τὸν τε νοῦν καὶ τὸ πῦρ. [Φιλοσ. 33,27] ἀσώματον δὲ εἶπε τὸ πῦρ, οὐ κυρίως ἀσώματον (οὐδεὶς γὰρ αὐτῶν τοῦτο ἔλεγε) ἀλλ' ὡς ἐν σώμασιν ἀσώματον διὰ λεπτομέρειαν. » (Π.τ.Μ.).

σ' ὄλα τὰ μέλη του ἀπ' αὐτοῦ γεννιέται ἡ παράσταση τῶν πραγμάτων. Δυὸ προϋποθέσεις εἶν' ἀναγκαῖες· κάποια δύναμη τῆς ἐντυπώσεως καὶ ἡ συγγένεια τοῦ ὄργάνου πού τῆ δέχεται. Μονάχα τὸ ὅμοιο αἰσθάνεται τὸ ὅμοιο· ἀντιλαμβάνομαστε τὰ πράγματα διὰ τῶν μερῶν τοῦ εἶναι μας πού τοὺς εἶναι ἀνάλογα.

Ἡ ἀντίληψη [αἰσθησις] εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴ σκέψη. Καὶ ἡ μιά κ' ἡ ἄλλη εἶναι μηχανικὲς μεταβολές τῆς ψυχικῆς ὕλης· ἂν ἡ ψυχὴ φτάσει μὲ τὴν κίνηση τούτη στὴν κατάλληλη θερμοκρασία, ἀντιλαμβάνεται ἐπακριβῶς τὰ γεγονότα· ἡ σκέψη εἶναι ὕγιής. Ἄν ἡ κίνηση τῆ θερμαίνει ἢ τὴν ψήχει ὑπερβολικά, καὶ οἱ παράστασεις εἶναι ψευδεῖς καὶ ἡ σκέψη νοσηρῆ. Ἐδῶ ἀρχίζουν οἱ πραγματικὲς δυσχέρειες τοῦ ὕλισμοῦ, γιὰτὶ ἀρχίζει νὰ αἰσθάνεται ὁ ἴδιος τὸ *πρῶτον ψεῦδος* του. Ὅ,τι εἶναι ἀντικειμενικό, ἐκτεταμένο, δρῶν, συνεπῶς ὕλικό, ὅ,τι ὁ ὕλισμος θεωρεῖ ὡς τὸ σταθερώτερο θεμέλιό του δὲν εἶναι παρὰ δεδομένο ἀπολύτως ἔμμεσο, ἕνα σύγκριμα ἐξαιρετικὰ σχετικὸ πού πέρασε ἀπὸ τὸ μηχανισμό τοῦ ἐγκεφάλου καὶ προσαρμόσθηκε στὰ καλούπια τοῦ χρόνου, τοῦ διαστήματος καὶ τῆς αἰτιότητος, πού χάρη σ' αὐτὲς ἐμφανίζεται σὰν ἐκτεταμένο στὸ διάστημα καὶ δρῶν μέσα στὸ χρόνο. Ἀπὸ ἕνα τέτοιο δεδομένο ὁ ὕλισμος θέλει σήμερα νὰ ἐξαγάγῃ τὸ μόνο ἄμεσο δεδομένο, τὴν παράσταση.

Εἶναι μιὰ καταπληκτικὴ αἴτηση ἀρχῶν· ξαφνικά ὁ τελευταῖος κρῖκος φανερώνεται ὡς ἡ ἀφετηρία ἀπ' ὅπου ἐξαρτιόταν ἤδη ὁ πρῶτος κρῖκος τῆς ἀλυσίδας. Συγκρίνανε, ἐπίσης, τὸν ὕλισμό μὲ τὸν βαρῶνο de Ctes, πού διαν περνοῦσε τὸ ποτάμι Ἐφιππος, σήκωνε τὸ ὑποζύγιό του σφίγγοντας τὸ ἀναμεσα στὰ σκέλια του κ' ὕψωνόταν ὁ ἴδιος μὲ τὴ βοήθεια τῆς περρούκας του πού κρατοῦσε στὸν ἀέρα. Ὁ παραλο-νισμός συνίσταται ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικὸ δεδομένο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά κάθε ἀντικειμενικὸ δεδομένο καθορίζεται κατὰ πολλοὺς τρόπους ἀπὸ τὸ σκεπτόμενο ὑποκείμενο καὶ ἐξαφανίζεται ὀλοκληρωτικὰ ὅταν παραλείψουμε τὸ ὑποκείμενο. Ἐξ ἄλλου ὁ ὕλισμος εἶναι μιὰ πολύτιμη ὑπόθεση καὶ μὲ ἀλήθεια σχετικὴ καὶ ὅταν ἀκόμη θὰ ἔχει ἀνακαλυφθῆ τὸ *πρῶτον ψεῦδος*· εἶναι μιὰ βολικὴ παράσταση στίς φυσικὲς ἐπιστῆμες, γιὰτὶ ὄλα τὰ ἀποτελέσματα παραμένουν ἀληθινὰ γιὰ μᾶς, ἂν ὄχι στὸ ἀπόλυτο. Πρόκειται γιὰ τὸν δικό μας κόσμο, γιὰ τὴν παραγωγή τοῦ ὁποῖου συνεργάζομαστε πάντοτε. (XIX, σελ. 204-213)

Θὰ χρωστούσαμε στὸν Δημόκριτο πολλὰς νεκρώσιμες θυσίες μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἐπανορθώσουμε ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστο τὰ ἄδικα τοῦ παρελθόντος ἀπέναντί του. Πραγματικά, σπάνια ἕνας τόσο σπου-

δαῖος συγγραφέας ἔγινε στόχος τόσοσ πο-λεμικῆς ὀφειλόμενης σὲ διαφόρους λόγους· θεολόγοι καὶ μεταφυσικοὶ ἐπισωρεύσανε ἐναντίον του τὰ ριζωμένα παράπονά τους ἐναντία στὸν ματεραλισμό. Ὁ δὲ θεῖος Πλάτωνας ἔφτασε νὰ θεωρεῖ τὰ γραψίματά του τόσο ἐπικίνδυνα, ὥστε λογάριζε νὰ τὰ ἐξαφανίσῃ σὲ ἕνα ἰδιωτικὸ *autodafé* κ' ἐμποδίστηκε μονάχα ἀπὸ τούτη τὴ σκέψη, πῶς ἦταν ἤδη πολὺ ἀργά, καὶ τὸ δηλητήριο εἶχε ἤδη ἀρκετὰ διαδοθῆ (!). Ἀργότερα, οἱ συσκοτιστὲς τῆς ἀρχαιότητος τὸν ἐκδικήθηκαν εἰσάγοντας μὲ τὸ δικό του σῆμα τὸ λαθρεμπόριο τῶν μαγικῶν καὶ ἀλχημιστικῶν συγγραμμάτων του, πρᾶμα πού ἐπεβάρυνε τὸν πατέρα ὄλων τῶν ὀρθολογικῶν τάσεων μὲ τὴ φήμη τοῦ ἀρχιμάγου. Τέλος, ὁ γεννώμενος χριστιανισμός ἐπέτυχε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ δραστικὸ σχέδιό τοῦ Πλάτωνα κ' ἀσφαλῶς ἕνας αἰώνας ἀντικοσμικὸς θὰ κατέληγε νὰ θεωρήσῃ τὰ συγγράμματα τοῦ Δημόκριτου καὶ τοῦ Ἐπίκουρου ὡς τὴν ἐνσάρκωση τοῦ εἰδωλολατρισμοῦ. Στὴν ἐποχὴ μας ἐπεφυλάσσετο τὸ ν' ἀρνηθῆ ἐπίσης τὸ φιλοσοφικὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνδρός καὶ νὰ τοῦ ἀναγνωρίσῃ μιὰν ἰδιοσυγκρασία σοφιστῆ. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐπιθέσεις ἀναπτύσσονται σὲ ἔδαφος πού δὲ μπορούμε πιά νὰ ὑπερασπίσουμε. (XIX, σ. 327)

Τὰ ἀποσπάσματα τῆς *Ἠθικῆς*: ἔχουν ἀπ' τὴ μιὰ μεριά τὸν ἀνετο τόνο τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κόσμου καὶ μιὰν ὠραία μορφή. Δὲν ἀποπνέουν οὔτε τὸν στωϊκισμό οὔτε τὸν πλατωνισμό, ἀλλὰ ἐδῶ κ' ἐκεῖ θυμίζουσιν τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὴ *μητροπάθειά* του.

Δὲν εἶναι ἀνάξια τοῦ Δημόκριτου. Ἄλλ' εἶναι ἕνα πρόβλημα καθρὰ ψυχολογικὸ τὸ νὰ ξέρουμε ἂν τάχει γρόψει. Ἡ παράδοση δὲν ἀποδεικνύει τίποτε... Σ' αὐτὸ προστίθεται καὶ τὸ σκοτάδι πού βρισκόμαστε σχετικὰ μὲ τὸν Λεύκιππο. Ἄν αὐτὸς εἶναι ὁ ἐφευρέτης τῆς ἀρχικῆς ἰδέας, μπορούμε ὥστόσο ν' ἀποδώσουμε καὶ στὸν Δημόκριτο ἐπίσης μεγάλη ποικιλία ἀπόψεων. (XIX, σ. 368)

Ὅλοι οἱ ὕλιστὲς σκέπτονται πῶς ἂν ὁ ἀνθρώπος εἶναι δυστυχῆς, εἶναι γιὰτὶ δὲν γνωρίζει τὴ φύση. Ἔτσι τὸ *Σύστημα τῆς Φύσης* (?) ἀρχίζει μ' αὐτὲς τίς λέξεις: «Ὁ ἀνθρώπος εἶναι δυστυχῆς, γιὰτὶ δὲν γνωρίζει τὴ φύση». (XIX, σ. 369)

Στὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ὁ

(1) Διογ. ΙΧ 40: Ἀριστοτέλεος δ' ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἀπομνήμασι φησι Πλάτωνα θελήσαι συμφέζειν τὰ Δημόκριτου συγγράμματα, ὅποσα ἐδυηθή συναγαγεῖν, Ἀμύκλαν δὲ καὶ Κλεινίαν τοὺς Πυθαγορικούς κωλύσαι αὐτόν, ὡς οὐδὲν ὄφελος· παρὰ πολλοῖς γὰρ εἶναι ἤδη τὰ βιβλία, καὶ δῆλον δὲ πάντων γὰρ σχεδὸν τῶν ἀρχαίων μεμνημένος ὁ Πλάτων οὐδαμῶς Δημόκριτου διαμνημονεύει... [Δημ. Α.Ι. (351,28)] (Π.τ.μ.)

(2) Lange: Geschichte des Materialismus.

Δημόκριτος ἔχει ἐντελῶς ξεκαθαρισμένες ἰδέες. Ἀτέλειωτη σειρά ἐτῶν, κάθε χιλία χρόνια κ' ἕνα μικρὸ πετραδάκι προσθεμένο στ' ἄλλα, καὶ ἡ γῆ κατέληξε νὰ εἶναι αὐτὴ ποὺ εἶναι.

Στὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ κόσμου ἔχει ἐπίσης ἀπόψεις σαφεῖς καὶ ξεκαθαρισμένες.

Ὁ ὕλισμός εἶναι τὸ συντηρητικὸ στοιχεῖο στὴν ἐπιστῆμη ὅπως καὶ στὴ ζωὴ. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Δημόκριτου εἶναι συντηρητικὴ.

«Ἀρκέσου μὲ τὸν κόσμον ὅπως εἶναι», αὐτὸς εἶναι ὁ ἠθικὸς κανὼνας ποὺ παρήγαγε τὸν ὕλισμό. Στὸν Δημόκριτο φανερώναται μὲ πλέρια ἀρρενωπότητα σκέψης καὶ ἐρευνας. Ὡστόσο δὲν χάνει τὴν ἔννοια τῆς ποίησης. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἡ περιγραφή του, ἡ κρίση του γιὰ τοὺς ποιητὲς ποὺ θεωρεῖ προφήτες τῆς ἀλήθειας (αὐτὸ τοῦ φαίνεται φυσικό) (1).

Δὲν πιστεύουμε στὰ παραμύθια, ἀλλὰ νοιώθουμε τὴν ποιητικὴ τους δύναμη.

Χαρακτηριστικὰ τῆς σκέψης τοῦ Δημοκρίτου:

Ροπή πρὸς τὴν ἐπιστῆμη. Αἰτίαι. Ταξίδια. Σαφήνεια. Ἀπέχθεια πρὸς τὸ παράδοξο. Ἀπλότητα τῆς μεθόδου.

Ποιητικὴ παρόρμηση (ποίηση τοῦ ἀτομικοῦ).

Αἰσθημα μιᾶς δυνατῆς προόδου.

Ἀπόλυτη πίστη στὸ σύστημά του.

Τὸ κακὸ ἀποκλείεται ἀπ' τὸ σύστημά του.

Εἰρήνη τῆς ψυχῆς, ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης. Πυθαγόρας.

Μυθικὲς ἀνησυχίες: ὀρθολογισμός.

Ἠθικὲς ἀνησυχίες: ἀσκητισμός.

Πολιτικὲς ἀνησυχίες: ἡσυχασμός.

Συζυγικὲς ἀνησυχίες: υἱοθεσία.

Ὁ Vanvenargues λέει εὐλογώτατα πὼς οἱ μεγάλες σκέψεις βγαίνουν ἀπ' τὴν καρδιά. Στὴν ἠθικὴ βρίσκεται τὸ κλειδί τῆς φυσικῆς τοῦ Δημόκριτου. Νὰ νοιώθει κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του χειραφετημένο ἀπὸ κάθε ἄγνωστο. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας του. Τὰ προγενέστερα συστήματα δὲν τοῦ ἰώδιναν αὐτό, γιὰτὶ ἀφίναν νὰ ὑφίσταται ἕνα ἄλογο στοιχεῖο. Γι' αὐτὸ ζήτησε σ' ὄλα ν' ἀναγάνει σ' ὅ,τι εἶναι εὐχερέστερα κατανοητό, τὴν πτώση καὶ τὴν πρόσκρουση.

Ἦθελε νάνοιωθε τὸν ἑαυτὸ του μέσα στὸν κόσμον ὅπως σ' ἕνα φωτεινὸ δωμάτιο. Ἐνσάρκωση τοῦ ὀρθολογιστῆ, πατέρα τοῦ ὀρθολογισμοῦ, βόλευε κατὰ τὸν τρόπο

(1) Κλημ. Στρωμ. VI 168: καὶ ὁ Δ. ὁμοίως « ποιητῆς δὲ ἄσσα μὲν ἂν γράφῃ μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἱεροῦ πνεύματος, καλὰ κάρτα ἐστὶ ». [Δημ. Β 18 (394)]. Πρβ. καὶ Δ. Χρυσ. 36,1: ὁ μὲν Δ. περὶ Ὁμήρου φησὶν οὕτως: « Ὁμηρος φύσεως λαχὼν θεαζούσης, ἐπέων κόσμου ἔτεκτῆνατο παντοίων » ὡς οὐκ ἐνόν ἄνευ θείας καὶ δαιμονίας φύσεως οὕτως καλὰ καὶ σοφὰ ἔπη ἐργάσασθαι [Δημ. 3,21 (394,14)].

τοῦ τοῦς θεοῦς, τὸ θέαμα τῶν θουσιῶν κλπ.

Ὁ Δημόκριτος θὰ κατατάχθῃκε τὸ δίχως ἄλλο μεταξὺ τῶν μελαγχολικῶν...

Ὁ σκοπὸς εἶναι τὸ otium litteratum (1): « τὸ ἡρεμεῖν ».

Ὁ Δημόκριτος εἶναι ὁ Humboldt τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Νοιώθει τὴν τάση νὰ περιηγηθῇ τὸν κόσμον (2). Ξαναγυρίζει φτωχὸς καὶ ἀπορος, ὑποχρεωμένος σάν ζητιάνος νὰ ζεῖ ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνη τοῦ ἀδελφοῦ του (3). Ἡ γενεαλογία του τὸν θεωρεῖ ἄσωτο. Τοῦ ἀρνιέται τὴν τιμητικὴ ταφή ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ οἱ συγγενεῖς του ὑπερμαχοῦν τοῦ νεκροῦ καὶ τοῦ στήνουν μνημεῖα πρὸς τιμὴν ἐκείνου ποὺ, καταφρονημένος στὴ ζωὴ, κινδύνευσε νὰ πεθάνῃ ἀπὸ πείνα.

Ἐξοφλᾷ πολὺ σύντομα μὲ τὸ ζήτημα τῆς κατασκευῆς τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ἠθικῆς. Τὰ βαθύτερα προβλήματα τοῦ μένουιν κρυμμένα. Εἶναι γιὰτὶ ἡ θέλησή του εἶναι τὸ κίνητρο τῆς ἐρευνᾶς του. Θέλει κυρίως νὰ τελειώνει μὲ τὰ προβλήματα αὐτὰ γιὰ νὰ φτῶσῃ στὴν ὑστατὴ γνώση. Ζεύεται σ' αὐτὴν κι' αὐτὸ τοῦ δίνει τὴ σιγουράδα καὶ τὴν αὐτοπεποίθησή του. Δὲν εἶχε ἀκόμη παρατηρήσει, ἐπιθεωρώντας τὰ προγενέστερα συστήματα, ἀπεριόριστη ἀφθονία διαφόρων ἀπόψεων διατήρησε ἀπὸ τοὺς σπάνιους προκατόχους του ὅ,τι τοῦ ἦταν ὁμογενές, ὅ,τι τοῦ φαινότανε καταληπτό καὶ ἀπλό καὶ καταδίκασε ἀλύπητα τὴν εἰσαγωγή ἑνὸς μυθικοῦ κόσμου. Εἶναι, λοιπόν, ἕνας μὲ αὐτοπεποίθηση ὀρθολογιστῆς, πιστεύει στὴ λυτρωτικὴν ἀρετὴ τοῦ συστήματός του καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ αὐτὸ ὅ,τι εἶναι κακὸ κι' ἀτελές.

Εἶν' ἔτσι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ποὺ πραγματοποιεῖ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ποὺ συνίσταται στὸ νὰ ἐξηγεῖ κατὰ τρόπο συνεπῆ πλῆθος φαινο-

(1) Λογία γαλήνη.

(2) Διογ. IX. 35 « φησὶ δὲ Δημήτριος ἐν Ὁμωνόμοις καὶ Ἀντισθένης ἐν Διαδοχαῖς ἀποδημῆσαι αὐτὸν καὶ εἰς Αἴγυπτον πρὸς τοὺς ἱερέας γεωμετρίαν μαθησόμενον καὶ πρὸς Χαλδαίους εἰς τὴν Περσίδα καὶ εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν γενέσθαι τοῖς τε Γυμνοσοφισταῖς φασὶ τινες συμμίξει αὐτὸν ἐν Ἰνδία καὶ εἰς Αἰθιοπίαν ἐλθεῖν τρίτον τε δυντὰ ἀδελφὸν νειμασθαι τὴν οὐσίαν καὶ οἱ μὲν πλείους φασὶ τὴν ἐλάττω μοῖραν ἐλεῖσθαι τὴν ἐν ἀργυρίῳ, χρεῖαν ἔχοντα (διὰ τὸ) ἀποδημῆσαι τούτου κάκεινων δολίως ὑποπτευσάντων ». [Δημ. Α. 1 (350, 13)]. (Π. τ. Μ.)

(3) Διογ. IX. 39. « ... ἐλθόντα δὲ φησὶν (Ἀντισθένης) αὐτὸν ἐκ τῆς ἀποδημίας ταπεινότητα διὰγειν, ἀτε πᾶσαν τὴν οὐσίαν καταναλωκότα τρέφεσθαι τε διὰ τὴν ἀπορίαν ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς Δαμάσου... νόμου δὲ ὄντος τὸν ἀναλώσαντα τὴν πατρῶν οὐσίαν μὴ ἀξιοῦσθαι ταφῆς ἐν τῇ πατρίδι, φησὶν δὲ Ἀντισθένης, συνέντα, μὴ ὑπεύθυνος γεννηθεῖν πρὸς τινῶν φθονούτων καὶ συκοφαντούτων, ἀναγνῶναι αὐτοῖς τὸν Μέγαν Διάκοσμον, δεσπᾶντων αὐτοῦ τῶν συγγραμμάτων πρόχει' καὶ πεντακοσίοις ταλάντοις τιμηθῆναι μὴ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χαλκαῖς εἰκόσι' καὶ τελευτήσαντα αὐτὸν δημοσίᾳ ταφῆναι, βιώσαντα ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη. (40) ὁ δὲ Δημήτριος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ φησὶν ἀναγνῶσαι τὸν Μέγαν Διάκοσμον, δεσπᾶντων ἑκατὸν ταλάντων τιμηθῆναι, ταῦτα δὲ καὶ ἱππόβοτος φησὶν. [Δημ. Α. 1 (351, 28)] (Π. τ. Μ.)

μένων χωρὶς νὰ παρεισάγει σ' αὐτά, στὶς δύσκολες στιγμές, ἔναν ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ. Ὁ νέος αὐτὸς τύπος ἔκανε ἐντύπωση στοὺς Ἕλληνες. Μιὰ τέτοια ἀφοσίωση στὴν ἐπιστήμη, ποὺ δημιουργεῖ μιὰ πλανητικὴ κι' ἀνήσυχη ζωὴ, γιομάτη ἀπὸ στερήσεις καὶ ἕνας θάνατος ἀπὸ φτωχὰ γερατειά, ἦταν ἀντίθετο πρὸς μιὰν ἁρμονικὴ μὀρφωση, σ' ἕναν εὐτυχισμένον μέσον ὄρο. Ὁ ἴδιος ὁ Δημόκριτος ἐνοιῶθε πὼς ὑπῆρχε ἐδῶ μιὰ νέα ἀρχὴ ζωῆς· ἐκτιμοῦσε ἕνα ἐπιστημονικὸ εὐρημα περισσότερο ἀπὸ τὴν περσικὴ αὐτοκρατορίαν⁽¹⁾. Πίστευε πὼς βρῆκε στὴν ἐπιστημονικὴ ζωὴ τὸ σκοπὸ τοῦ κάθε εὐδαιμονισμοῦ. Καταδίκασε, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, τὴ ζωὴ τοῦ κοινοῦ πολίτη καὶ τὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Ἐξηγοῦσε τὴ δυστυχία καὶ τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρωπότητος μὲ τὴ μὴ ἐπιστημονικὴ ζωὴ ποὺ διάγει, καὶ κυρίως μὲ τὸ φόβο τῆς στοῦς θεοῦς. Σκεφτόταν ἀσφαλῶς τότε στὸν μέγαν του πρόγονο τὸν Ἐμπεδοκλῆ καὶ στὴ σκοτεινὴ του μυθολογία. Ἐτρεφε ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὴ λογικὴ. Πίστευε πὼς ὁ κόσμος καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἶχαν ἀποκαλυφθῆ γι' αὐτὸ ἀπέκρουε τὰ πέπλα καὶ τὰ ὄρια ποὺ ἄλλοι ἐπιβάλλουν σ' αὐτὴ τὴ λογικὴ. Μιὰ ἐπιστημονικὴ ζωὴ ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, κάτι παράδοξο κι' ὁ Δημόκριτος βιοῦσε σὰν ἐνθουσιώδης ἀποστολὸς τῆς νέας θεωρίας. Ἄπ' αὐτοῦ καὶ ἡ ποιητικὴ φλόγα τῆς ἀνάλυσῆς του μᾶς φαίνεται κάπως ἀλαζονικὴ. Ἡ ποίηση δὲν βρίσκεται μέσα στὸ σύστημά του ἀλλὰ στὴν πίστη ποὺ βάζει στὸ σύστημα τοῦτο. Πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὸν ἐνθουσιασμό τῶν Πυθαγορείων γιὰ τὸν Ἄριθμό· τὰ πρῶτα ἀρχινίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης κυτάχθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μὲ βλέμματα γιομάτα μεθῶσι.

Ἡ μέθοδος τοῦ σκέπτεσθαι στὸν Δημόκριτο εἶχε, λοιπόν, γι' αὐτὸν μιὰν ἠθικὴ ἀξία· πίστευε πὼς οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦσαν εὐτυχισμένοι ἂν ἡ ἐπιστημονικὴ του μέθοδος ἐπραγματοποιεῖτο· σ' αὐτὸ δέ ἐνθυμίζει τὸν Αὐγοῦστο Κόντ. Ἡ πίστη αὐτῆ τὸν ἔκανε ποιητὴ παρ' ὅτι ἐλάχιστη ποίηση ἦτανε σ' ὅλα αὐτά. Ἀφιερῶνει τότες ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του στὴν προσπάθεια τοῦ νὰ ἀντιληφθῆ κάθε λογῆς πράματα μὲ τὴ βοήθεια τῆς μεθόδου του. Ἐτσι ὁ

(1) Διον. Ἐπισκ. Ἀλεξ. παρ' Ἐδσεβ. χιγ, 27, 4 + Δ. γοῦν αὐτὸς ὡς φασιν, ἔλεγε βούλεσθαι μάλλον μιὰν εὐρεῖν αἰτιολογίαν ἢ τὴν Περσῶν οἱ βασιλείαν γενέσθαι.—[καὶ ταῦτα μάτην καὶ ἀναιτίως οἰτιολογῶν ὡς ἀπὸ κενῆς ἀρχῆς καὶ ὑποθέσεως πλανωμένης ὀρμώμενος καὶ τὴν ρίζαν καὶ τὴν κοινὴν ἀνάγκη τῆς τῶν ὄντων φύσεως, οὐχ ὄρων, σοφίαν δὲ μεγίστην ἠγοῦμενος τὴν τῶν ἀσώφως καὶ ἠλιθίως συμβαινόντων κατανόησιν, καὶ τὴν τύχην τοῦ μὲν καθόλου τῶν θεῶν θέσποιναν ἐπιστάς καὶ βασιλίδα καὶ πάντα γίνεσθαι κατ' αὐτὴν ἀποφαινόμενος, τοῦ δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν ἀποκρητύτων βίου καὶ τοὺς πρεσβεύοντας αὐτὴν ἐλέγχων ἀγνώμοτος.]» [Δημ. Β, 118 (407,6)] (Π. τ. Μ.).

πῆοξε ὁ πρῶτος ποὺ ἐξερεῦνησε συστηματικὰ ὅλες τὶς ἐπιστῆμες.

Ὁ Δημόκριτος, ὠραία ἑλληνικὴ φύση, ὁμοιος μὲ ἀγαλμα, ψυχρὸς τὴν ἐμφάνισιν ἀλλὰ γιομάτος μυστικῆ φλόγα.

Συνήθως περιφρονοῦμε κάπως τοὺς δημοκρατικούς τῶν ἡμερῶν μας καὶ εὐλόγως. Γιατὶ εἶναι ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔμαθαν τίποτε καὶ στεγνὲς ψυχές. Ὁ ἀτομισμός καθ' ἑαυτὸν συνεπάγεται μιὰ μεγαλόπρεπη ποίηση. Μιὰ αἰώνια βροχὴ μικρῶν καὶ διαφόρων σωμάτων ποὺ πέφτουν μὲ ποικιλώτατες κινήσεις καὶ πέφτοντας περιπλέκονται κατὰ τρόπο ποὺ δημιουργοῦνε δίνη.

Ἡ λεπτολογία τῆς αἰτιολογίας χαρακτηρίζει τὸν Δημόκριτο.

(XIX, σ. 372-375)

Ὅτι χαρακτηρίζει τὸν ἀτομισμὸ τοῦ Δημόκριτου εἶναι ἡ συγκεκριμένη καὶ καταληπτὴ ποιότητα τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἔνωσε τὰ ἄτομα μὲ τὴ φιλία καὶ τὸ νεῖκος.

Ὁ Νεύτωνας ἦταν ἐκεῖνος ποὺ θριάμβευσε τῆς ἀρχῆς τοῦ Δημόκριτου.

(XIX, σ. 376)

Ὁ Δημόκριτος εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἀπέκλεισε ἀσύστηρά κάθε μυθικὸ στοιχεῖο. Εἶναι ὁ πρῶτος ὀρθολογιστής. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ σύνολο τοποθετοῦνται τὰ ἠθικά του... Εἶναι φυσικὸ νὰ θαύμαζε τὸν Πυθαγόρα⁽¹⁾ ἢ τὴν ζωὴν τοῦ ἔχει κάτι τὸ πυθαγόρειο... Ἡ συκοφαντία δὲν τὸν θίγει· τὰ ἀπροσπάσματα τῶν ἠθικῶν του τὸν προστατεύουν.

Τὰ ἠθικά αὐτὰ ἔργα ἀποδεικνύουν πὼς ὁ πυρήνας τῆς φιλοσοφίας του βρίσκεται στὴν ἠθικὴ. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ εἶναι νὰ τὸν ἀφίσουν ἡσυχὸ νὰ ζῆ τὴν εἰρηνικὴν ζωὴν τοῦ σοφοῦ. Ἐξετάζει τὶς διαφορὰς πλευρὰς ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ ἄνθρωποι θὰ μπορούσαν ν' ἀνησυχῆσουν. Ὁ ἐνθουσιασμός του γιὰ τὴν ἐπιστῆμη εἶναι πυθαγόρειος. Εἶναι πιθανόν ὅτι ἦταν μαθηματικὸς καὶ μουσικός.

(XIX, σ. 377-378)

Δημόκριτος καὶ Λεύκιππος, «σωσίας». Δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἦσαν καινοτόμοι κ' οἱ δύο τους. Γι' αὐτὸ ὁ Ἐπίκουρος ἀρνιότανε τὴν ὑπαρξὴν τοῦ Λεύκιππου. Δείγμα αὐθάδειας...

Ὁ Δημόκριτος εἶναι ἀσφαλῶς ὁ μαθητής. Ἄν ὡστόσο ἐπεσκίασε τὸν δάσκαλό του καὶ ἱδρυσε τὴ μεγάλην του σχολή, θὰ

(1) Διογ. 38.: δοκεῖ δέ, φησὶν ὁ Θρασύλος, ζηλωτῆς γεγονέναι τῶν Πυθαγορικῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ Πυθαγόρου μέμνηται, θαυμάζων αὐτὸν ἐν τῷ δμῶνόμε συγγράμματι· πάντα δὲ δοκεῖν παρὰ τούτου λαβεῖν καὶ αὐτοῦ δ' ἂν ἀκηκοέναι, εἰ μὴ τὰ τῶν χρόνων ἐμάχετο.» [Δημ. Α. 2 (351,8)] (Π. τ. Μ.).

είχε σ' αυτό λόγους. Όπωςδήποτε ξεπέρασε τόν δάσκαλό του και μάλιστα κατα πολύ. Ο Άριστοτέλης θαυμάζει την παγκοσμιότητα του. Τα ταξίδια του είναι ένδειξη μιάς μιάς παγκόσμιας περιέργειας. Ο χαρακτηήρας της φιλοσοφίας του είναι ή διαφάνεια τών στοιχείων και ή σαφήνεια. Έκτός άπ' αυτό ή ποιητική όρμη. Σ' αυτή την όρμη έκδηλώνεται ή ένθουσιασμός για τό σύστημά του. "Ας σκεφθούμε όλα τά ύλιστικά συστήματα. Όλα φαντάζονται πως έχουν λύσει τό αίνιγμα του σύμπαντος και έκαναν έτσι τούς ανθρώπους εδτυχισμένους. Ο Δημόκριτος είναι ή πρώτος που απέκλεισε άυστηρά κάθε μυθικό στοιχείο. Είναι ή πρώτος όρθολογιστής. Αύτης της σειράς είναι τά ήθικά

του συγγράμματα. Θα ήταν έκπληκτικό άν ή Δημόκριτος δέν διέκρινε τόν ήθικό προσανατολισμό του συστήματός του. Η άθανμασία άπέναντι της φυσικής τάξεως κι' ή μύθος χαρακτηρίζει όλους τούς ύλιστές...

Ο Δημόκριτος έδωσε στη θεωρία μιάν ώραία μορφή. Είναι ένας ποιητής, όπως ή Λουκρήτιος. Γι' αυτό τό λόγο ή θεωρία έκανε τό δρόμο της και τ' όνομα του Δημόκριτου έπεκράτησε του Λεύκιππου, όπως τό όνομα του Άμέρικο έπεκράτησε του όνόματος του πραγματικού έξερευνητή. Στην περίπτωση τούτη, ή καθολικώτερος άπό τούς δύο είναι εκείνος που εξέτεινε τό σύστημα σε νέες σφαίρες.

(XIX, σ. 377-380)

(*Ακολουθεί)

·ΝΕΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΕΦΥΓΕΣ

*Εφυγες και μούρες πως την *Ανοιξη
θα ή βρείς μακριάθε, σ' άλλα μέρη
και τό δάριμο της βαρυχειμωνιάς
θα στο γιάνει τό δροσάτο της άγέρι.

Και μιά μέρα σ' είδα, όταν γύρισες,
— ταπεινό, ξεκληρισμένο άπ' τόν άγώνα —
κι' έλεγες: «Όπου γύρεψα την *Ανοιξη,
βρήκα τόν άμείλικτο Χειμώνα...»

Κι' ήχησε: «Όπου γύρεψες την *Ανοιξη,
βρήκες τόν άμείλικτο Χειμώνα...»

Μ. Σ. ΚΡΙΣΠΗΣ